

LITERÁRNĚVĚDNÁ BOHEMISTIKA V NĚMECKU (Několik tezovitých poznámek)

MANFRED JÄHNICHEN

I

Německá bohemistika sice nemá tak dalekosáhlý předstih jako německá rusistika nebo polonistika, ale ve druhé polovině našeho století si v rámci německých humanitních věd vydobyla uznané místo, a to jako bohemistika komplexní, ať už ve své podobě východoněmecké, či západoněmecké. V těsném spojení s humanitními vědami na straně jedné a lingvistikou na straně druhé zpracovala nejrůznějším způsobem a na základě nejrůznějšího vztahu k bohemistice české, respektive ke slavistice a germanistice ve východním a západním Německu, především následující tematiku:

a) Kritické textové edice a interpretace středověkých textů absolutně dominovaly v prvním desetiletí po ukončení války. V návaznosti na předválečný výzkum (například Anton Blaschka) i v edicích, jako byly *Alexandreida* Reinharda Trautmanna nebo Kunstmannovy *Denkmäler der alttschechischen Literatur*; se ukazuje široké spektrum těchto prací, které se rozšiřuje o další, jako jsou například *Qellen der alttschechischen Alexandreis* Hanse Holma Bielfeldta. Později – jako edicí Tristana Ulricha Bamborschka nebo v poslední době v cílevědomé práci Hanse Rotha, která zatím vyvrcholila v edici staročeské *Drážďanské bible* – západoněmecké publikace předčily práce publikované ve východoněmecké oblasti. Tuto skutečnost potvrzují mimo jiné studie Ferdinanda Seibta, Waltera Schamschuly stejně jako zásadní kniha Winfrieda Baumanna o německo-latinsko-české středověké literatuře.

b) Především od poloviny šedesátých let lze pozorovat stále větší obrat k nové a novější české literatuře. Dokazují to nejen konference (o Němcově, Nerudovi, Haškovi, Čapkovi, Máchovi atd.), ale i monografie (o Haškovi, Čapkovi, nejnověji o Březinovi, o Kunderovi, Kohoutovi aj.) a autorské portréty a detailní analýzy. Příznačné je, že bohemistika v tehdejších obou německých zemích často pracuje komplementárně, jak to například v polovině osmdesátých let paradigmaticky ukazuje Seifertův portrét z pera Pavla Pešty ve východním Berlíně a Antonína Brouska v západním Berlíně. Různé výchozí metodické pozice – na jedné straně zdůraznění hegelovských kategorií, a tedy obsahové roviny, a na druhé straně metodický pluralismus spojený s rostoucím upřednostňováním strukturalistických principů – se ukazují jako produktivní tam, kde vědci ze západního a východního Německa

předložili práce týkající se stejné problematiky anebo stejného autora, například Jana Nerudy (W. Schmid, G. Jarosch, I. Seehaseová aj.), Jaroslava Haška (W. Schamschula, P. Pavel, P. Drews, R. Pytlík, L. Richter, P. Kosta aj.) anebo Karla Čapka (E. Thiele, P. Drews, M. Jähnichen aj.).

c) Domnívám se, že tato komplementární funkce platí také pro analýzu literárních proudů, respektive stylových formací, i když zde je západoněmecká bohemistika aktivnější a inovativnější. Nejprve je to výzkum v sedmdesátých letech, který se soustředí na léta dvacátá a na otázky avantgardy (například M. Jähnichen na proletářskou poezii, P. Drews, M. Brousková nebo Vladimír Müller na Devětsil a poetismus); později jsou tyto otázky rozšířeny směrem k marxistické kulturní interpretaci meziválečné doby (především I. Seehaseová). V osmdesátých letech však vedou k typologickému srovnání, respektive k syntéze jiných stylových formací (v práci Petera Richtera o českém realismu nebo zvláště paradigmaticky v práci Miloše Sedmidubského o českém romantismu mezi "Weltschmerz und Biedermeier").

d) Na tehdejší nejnovější českou literaturu, která se pak mohla neomezeně rozvíjet jen v exilu a v samizdatu, bylo už v polovině šedesátých let v západoněmecké i východoněmecké bohemistice poukazováno v antologiích a předmluvách (například F. P. Künzel); ve východoněmeckém kontextu tato tendence nemohla pokračovat, zvláště když již vytištěná antologie M. Jähnichena *Dialog mit der Zeit* byla v roce 1968 dána do stoupy. Výzkumu exilové a samizdatové literatury se v sedmdesátých a v osmdesátých letech z politických důvodů věnovala jen bohemistika západoněmecká, kde byly nejprve typické jednotlivé analýzy s prvky syntetického pohledu (A. Brousek, A. Měšťan, především K. Chvatík). Důležitou prací Ivo Bocka byl pak učiněn rozhodující krok ke srovnávacímu výzkumu všech tří proudů nejnovější české literatury. Chvatíkova monografie o Kunderovi se stala měřítkem analýzy a syntézy celkového díla významného spisovatele.

e) Od osmdesátých let získává výzkum humanismu v českých zemích novou kvalitu, a to díky iniciativě Hanse Rotha a Hanse-Bernda Hardera. V těsné spolupráci s historiky a českými humanitními vědci se zde vytvářejí nová důležitá hodnocení pro budoucí syntézu, kde si svou významnou pozici udrží také výzkum týkající se Komenského (D. Čyževskij, H. Rösel, K. Schaller, I. Seehaseová, P. Drews, W. Baumann). Z toho pak vyplývají literárněhistorická zobrazení celé české literatury.

Poté, co z mimoliterárních důvodů dějiny české literatury autorů Jähnichena a Seehaseové zůstaly v rukopisné podobě (autoři odmítli psát o nejnovější české literatuře z aspektu "normalizace"), se stalo literárněhistorické zobrazení české literatury především doménou bohemistiky západoněmecké. Po ohlasovém zobrazení z pera Josefa Mühlbergera to byl Měšťanův spíše pozitivistický přehled doplněný mnoha důležitými paralelami k německým, respektive slovanským literaturám, založený na nejnovější době a na novém

materiálu čerpajícím především z osobních zkušeností. Zatím vydaný první svazek dějin české literatury *Geschichte der tschechischen Literatur*, předložený Walterem Schamschulou, představuje moderní obraz s přesvědčivou evropskou kulturní koncepcí, která je schopna detailně dokázat evoluční dynamiku české literatury.

f) Zvlášť významným příspěvkem – a v tomto směru se to týká jen bohemistiky západoněmecké, neboť zárodky v bohemistice východoněmecké od sklonku osmdesátých let již nemohly být realizovány (L. Richter, M. Jähnichen) – je od šedesátých let zájem o pražský strukturalismus. W. Schamschula, J. Striedter, H. Günther, K. Chvatík, W. Schmid, H. Schmidová a jiní v úzké spolupráci s pražskými strukturalisty dále rozvinuli strukturalistické myšlení v Německu, jak to příznačně dokumentuje K. Chvatík svým dílem a svou přítomností. Konference, jakou byla máchovská v lednu 1995 v Postupimi či strukturalistická v dubnu 1995 v Drážďanech, potvrzují dalekosáhlé impulsy odsud vzešlé.

II

Důležitým aspektem prací západoněmecké i východoněmecké bohemistiky (a na tomto místě se domnívám, že jsou rovnocenné v obou kontextech) je výzkum česko-německých kulturních vztahů, respektive literární komparatistika; vyplývá to z gravitačního pole staleté česko-německé společné existence v českých zemích a z profilu české kultury jakožto typické kultury středoevropské. Z hlediska raných šedesátých let formuloval Alois Schmaus stav výzkumu, který od té doby prošel rozhodující změnou. Walter Schamschula v práci nazvané *Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geisteslebens (1740-1800)* položil kulturní, jazykové a historické základy pro dalekosáhlý pohled na novou českou literaturu, které doplnili H. Rösel, A. Měšťan, P. Reiman aj. Pro oblast týkající se literárních vztahů v 19. století, které byly od roku 1848 a potom radikálně v době rakouské ústavní periody ve stále větší míře charakterizovány národnostním antagonismem, předložili monografie například A. Hofman nebo M. Jähnichen. Posledně jmenovaný pak vyzdvihl do té doby málo prozkoumaný česko-německý aspekt. Na to navazují důležité práce, které se kříží s germanistickým výzkumem týkajícím se pražské německé literatury a její zprostředkovatelské funkce, například A. Schamschula o Werflovi, I. Seehaseová o A. Fuchsovi. Toto zpracování české literární recepce v Německu je pak vedeno až do současnosti (F. P. Künzel, P. Drews, V. Ulrich, V. Štěpánek aj.), což se projevuje i v překladatelsko-analytických a překladatelsko-teoretických pracích v rámci česko-německých kulturních vztahů (například W. Schamschula, B. Schultzeová, M. Jähnichen nebo v poslední době P. Kosta aj.).

Zvláštní stránku česko-německých kulturních vztahů představují různé edice české literatury v německém překladu, které mají od padesátých let širokou prezentaci ve východním i západním Německu (F. P. Künzel, P. Sacher, K. H. Jähn, E. Thiele, R. Kunze, S. Rothová aj.). K nejdůležitějším z těchto edic, které zároveň představují díla dalekosáhlého charakteru ve smyslu evropské kulturní koncepce, patří práce P. Sachera *Tschechische Erzähler des 19. und des 20. Jahrhunderts* z roku 1990, i když vyšla ve Švýcarsku, dále pak práce K. Chvatíka *Prager Moderne* a Ludvíka Kundery *Sonnenuhr* (ve druhém definitivním, vydání z roku 1993 v lipském nakladatelství Reclam-Verlag). Česká literatura je tímto způsobem dokumentována ve zmíněných a jiných vydáních (například edice tzv. "bílé řady" nakladatelství Volk und Welt se svazky J. Seiferta, F. Halase, V. Závady nebo F. Hrubína) ve své kvalitě a ve svém zaměření jakožto významný přínos evropské kultuře.

III

U jmenovaných – i když na tomto místě jen tezevitě zmíněných – děl literárněvědné bohemistiky v Německu nelze přehlédnout úzké spojení s celkovou bohemistikou v německy mluvících zemích, což paradigmaticky ukazují výzkumné a překladatelské práce Susanny Rothové. Německá bohemistika jako taková se i při počátečních styčných bodech od padesátých let vyvíjela stále více diferencovaněji, což z mocenskopolitických důvodů vyžadovala celková celosvětová situace sedmdesátých let. Opatrné přibližování, zaznamenané od osmdesátých let, dosahuje sjednocením Německa nové kvality, i když často jen v jednostranně zdůrazňované podobě západoněmecké, což se v mnoha případech týká i jiných vědních disciplín. I přesto lze hovořit o jedné literárněvědné bohemistice v Německu ve dvou komplexních podobách. Diference, které v žádném případě nelze přehlédnout, se mimo jiné také odrážejí ve spolupráci s českými vědci, z čehož také často vyplývají různé impulsy pro profil bohemistiky v Německu. V padesátých a v šedesátých letech publikují ve východoněmeckém kontextu vědci jako J. Dolanský, A. Hofman, H. Siebenschein, F. Buriánek, E. Goldstücker, v druhé polovině šedesátých let zde vystoupili vědci jako F. Vodička, A. Jelínek nebo J. Kolár. V sedmdesátých a v osmdesátých letech to byli například J. Hrabák, M. Kopecký, V. Štěpánek, R. Pytlík, Š. Vlašín, M. Pohorský, S. Wollman. Pro západoněmecký kontext bylo ve stejné době (kromě působení těchto a jiných badatelů) – po roce 1968 – důležité také působení politických emigrantů jako A. Měšťana, A. Brouska, K. Chvatíka a jiných. K jejich mnohostranné činnosti spojené s významným účinkem patří především edice strukturalis-

tických prací pro tehdejší režim v ČSSR nepohodlných autorů, jakými byli Felix Vodička nebo Miroslav Červenka či Jan Mukařovský.

Z toho vyplývající impulsy lze zřejmě krátce charakterizovat takto: od padesátých let jsou aktuální takové koncepce, které zkoumají kulturní význam Slovanů a tím zároveň Čechů na pozadí aktualizovaných herderovských idejí. To mnohdy znamená pozitivistické nahromadění často neznámého materiálu a jeho interpretaci ve smyslu německo-slovanské vzájemnosti na straně jedné a na straně druhé posílení komparatistického aspektu. Pro šedesátá léta bylo typické chápání současného dynamického vývoje české literatury jakožto úniku z dogmatických plánů a jakožto rehabilitace zvláště jejích avantgardistických tradic. Ve východoněmecké bohemistice to bylo v rámci otevřeného přiznání bohužel časově omezeno, neboť zde následující politický nátlak přemohl jakýkoliv souhlas. Západoněmecká bohemistika rozhodným odmítnutím "normalizace" zároveň vytvořila tradiční kulturní linii, která zastupovala velké hodnoty české duchovní kultury v celkovém měřítku, zvláště pak její avantgardistický profil ve 20. století, pokračující až do současnosti. Domnívám se, že se současná bohemistika v Německu pohybuje v oblasti těchto impulsů a inovačních tendencí, přičemž – jak už bylo řečeno – zvlášť perspektivní význam mají jak práce strukturalistické, tak i práce zabývající se typologickým srovnáváním, respektive kulturním modelem české literatury v rámci evropské kultury.